

ETNOKULTURA U SUVREMENIM ZAPISIMA U BORAJI KOD ŠIBENIKA

Knežević, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:044612>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

MARIJA KNEŽEVIĆ

**ETNOKULTURA U SUVREMENIM ZAPISIMA U BORAJI
KOD ŠIBENIKA**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2016.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

**ETNOKULTURA U SUVREMENIM ZAPISIMA U BORAJI
KOD ŠIBENIKA**

Studentica:

Marija Knežević

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, rujna 2016. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Crkveno-pučka baština	7
2.1. Advent	7
2.2. Badnjak.....	12
2.3. Božić.....	21
2.5. Nova godina	23
2.6. Sveta tri kralja	24
2.7. Poklade	25
2.8. Korizma.....	26
2.9. Cvjetnica.....	26
2.10. Sveto trodnevlje.....	27
2.12. Sveti Juraj.....	30
2.13. Sveti Marko	31
2.14. Sveti Ivan Krstitelj (24. lipnja).....	31
2.15. Velika Gospojina.....	32
2.16. Ružarica.....	33
3. Svadbeni običaji	35
4. Nekadašnji život	36
6. Rječnik	42
7. Zaključak	44
Izvori	45
Vlastiti terenski zapisi	45
Popis kazivača	45
Literatura	45
Sažetak	47
Summary	48

1. Uvod

U ovom radu govorit će se o običajima u Boraji, selu udaljenom dvadesetak kilometara od Šibenika. Kazivači će ispričati kako se živjelo kad su oni bili djeca, kako su se zabavljali i što se radilo za blagadane, za Božić, Uskrs, Veliku Gospu...

Prije svega ćemo vidijeti što je usmena književnost i kako se ona razvijala kroz povijest.

Botica smatra da usmenoknjiževni tekstovi nastaju kada neki pojedinac iz naroda, koji se osjeti sposobnim oblikovati neke vrijedne sadržaje, prenese ih u govor ili neki drugi izražajni sustav kojim se služi zajednica (ples, pjevanje, figurativno, ikonički). Dakle, zaključuje kako je tvorac usmenoknjiževnih tekstova onaj daroviti pojedinac koji osjeća snagu riječi i unutar govorenog jezika neke sredine provodi odabir kako bi prikladno izrazio svoja raspoloženja i predao ih slušateljima kao oblikovanu strukturu. Botica ističe kako novonastala struktura živi u izvedbi (pričanju, pjevanju, recitiranju) i svatko, iz neke zajednice, u tu strukturu može unijeti kakvu promjenu koja je po crti vlastite duhovnosti. Vjeruje kako tekst stvoren unutar neke zajednice ostaje u optjecaju dok služi nekoj svrsi, odnosno dok ga treba zajednica ili pojedinac. Taj tekst može postati nepotreban, prazan ili istrošen. Kada se to dogodi obično pada u zaborav, nestaje, ako nije zapisan ili sačuvan na neki drugi način (Botica, 1995:8).

Botica također ističe kako su neki oblikovani sadržaji, osobito mitske i obredne naravi, unatoč tisućljetnoj uporabi ostali do danas u svom izvornom obliku (Botica, 1995:9).

Vrlo važnom činjenicom smatra i to da nema ni jednoga hrvatskog spisatelja koji nije rabio, svjesno ili nesvjesno, nešto od usmenoknjiževne baštine. Od značajnijih hrvatskih pisaca to su Marulić, Držić, Gundulić, Mažuranić, Šenoa, Matoš, Krleža, Ujević, Aralica... (Botica, 1995:10).

Za hrvatsku usmenu književnost može se reći da se ostvaruje u svim vrstama, da podjednako nastaje u svim hrvatskim sredinama, u svim narječjima, a svaka sredina više njeguje jednu formu. Vrlo važno je i međunarodno zanimanje za našu narodnu književnost koje je potaknula *Asanaginica*, otisnuta u djelu opata Alberta Fortisa *Viaggio in Dalmazia*. Botica smatra da ju je dobio vjerojatno, zapisanu od svojih prijatelja u Dalmaciji, možda od Splitsanina Julija Bajamontija, koji je poznao narodnu pjesmu i pisao o njoj, uspoređujući usmenoknjiževne kompozicijske i izražajne osobine s Homerovim stvaralačkim postupcima (Botica, 1995:12).

18. stoljeće se smatra zlatnim dobom usmenoknjiževnog stvaralaštva, a preporodna je književnost u svim književnim vrstama podudarna s narodnim stvaralaštvom. Tada se svjesno i organizirano zapisuje i vrednuje hrvatsko usmeno blago. Među zapisivačima i kritičarima nalaze se ugledna imena hrvatskoga kulturnoga i javnoga života kao što su: Gaj, Vraz, Kukuljević, Topalović, Tommaseo, Šenoa.. (Botica, 1995:13). Botica smatra kako se u početku dvadesetog stoljeća nije ništa bitno promijenilo u životu usmene književnosti. Usmena je književnost hrvatskog naroda i dalje nastajala, trajala i zapisivala se u svim hrvatskim područjima. Bez obzira na to što je imala obilježje svoga prirodnoga ambijenta, što se ostvarivala na svim hrvatskim dijalektima i na njihovim govornim skupinama i podskupinama, ona je postojano pokazivala duhovno jedinstvo Hrvata, neki zajednički osjećaj vezanosti i narodnosne pripadnosti.

„Na razini nastajanja, izvedbe i mnogoznačnosti i u prirodnome okolišu i u zapisima, usmena književnost traje do danas, iako u znatno izmijenjenim priopćajnim okolnostima. No kao književni fenomen nije se nimalo istrošila. Štoviše, zanimanje je za nju još pojačano. Zato je u Hrvatskoj od pedesetih godina proveden niz uspješnih akcija očuvanja narodnoga blaga“ (Botica, 1995:13).

Ona nije utihnula ni danas, ali se u novim okolnostima, u nekim novim oblicima prilagodila suvremenim potrebama. „Tako onaj glas narodne duše koji je jedrio stoljećima i danas nalazi načine da se pojavi kao organiziran književni govor“ (Botica, 1995:14).

2. Crkveno-pučka baština

2.1. Advent

Dragić navodi kako slavljenje adventa potječe iz 4. stoljeća, a podrijetlo riječi advent je od lat. riječi *adventus*, -us, m. što znači dolazak, dohod, početak. Ističe kako Došašće karakteriziraju pokora i priprava i radosno iščekivanje Gospodinova dolaska (Dragić, 2008:415).

Prva nedjelja Adventa je ona koja je najbliža blagdanu svetog Andrije. Četiri nedjelje Došašća simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. To razdoblje karakteriziraju post, pobožnost, molitve, mise te opća duhovna i tjelesna priprava za doček Božića (Dragić, 2008:414).

U adventu hrvatski katolici posebno štuju blagdane: sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome. Uz te blagdane obavljaju se određeni poslovi, a postoje i mnogi običaji koji se razlikuju od mjesta do mjesta (Dragić, 2008:414).

„Svećenici u tom razdoblju nose ljubičaste misnice, a na treću nedjelju mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava pokora.“ (Dragić, 2008:415).

Dragić ističe kako je Advent vrijeme posta, molitve i svekolike pripreve za doček Božića, a zbog tog se nisu smjele održavati svadbe i veselja, nije se pjevalo ni igralo. Iznimka je bio blagdan Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije (Dragić, 2008:416).

Vrlo važnu ulogu u ovom razdoblju ima adventski vijenac. Plete se od zimzelenoga lišća ili grančica. „Vijenac nema ni početka ni kraja što simbolizira vječnoga Boga. U vijenac su stavljene četiri svijeće koje simboliziraju: četiri adventske nedjelje; četiri godišnja doba; odnosno: stvaranje, utjelovljenje, otkupljenje i svršetak. Prve adventske nedjelje pali se jedna svijeća i tako svake naredne nedjelje po jedna. Adventski se vijenci nalaze u crkvama, te stanovima i domovima i predstavljaju poziv na molitvu. U novije vrijeme, simbolična funkcija adventskih svijeća, transformira se u estetsku funkciju.“ (Dragić, 2008:438).

Sveta Barbara

Dragić ističe kako je jako malo pouzdanih podataka o životu svetaca iz vremena kada je pripadnost kršćanstvu strogo kažnjavana. Sveta Barbara prema predaji je rođena u Maloj Aziji u 3. stoljeću, a bila je kćer trgovca koji ju je zbog njezine ljepote zatvorio u visoki toranj. Za vrijeme očevog izbivanja iz grada Barbara je saznala za kršćanstvo, prihvatila ga i zavoljela. Zapovjedila je da joj se na tornju napravi još jedan prozor, a taj novi je uz postojeća dva predstavljao Oca, Sina i Duha Svetoga. Kad joj se otac vratio i saznao za sve to molio je suca da je osudi na najstrašnije muke. Uz Božju pomoć Barbara je preživjela mnoga mučenja, a na kraju ju je otac ubio. Nakon što je ubio Barbaru, oca je udario grom i pretvorio ga u pepeo. „Sv. Barbara jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je: od nagle i nepripravne smrti, rudara, radnika koji obavljaju radove opasne po život, od groma, od požara, od groznice. Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika i dr.“ (Dragić, 2015:147).

Sveti Nikola (6.prosinca)

Sveti Nikola rođen je u 4. st. u Maloj Aziji. Ne zna se točna godina njegovog rođenja, ali Dragić navodi 268. godinu s obzirom da je Ante Škrobonja naveo da je sveti Nikola umro u sedamdeset i petoj godini života, a kao godinu njegove smrti Jakob od Voragine navodi 343. godinu.

Sveti Nikola je dobio ime po stricu Nikoli koji je bio nadbiskup u Myri, a stric ga je i zareadio. Sveti Nikola je kasnije izabran i za biskupa u Myri, a o njemu postoji i nekoliko legendi.

Jedna od njih govori kako je Nikola odlučio spasiti kćeri jednog čovjeka koji je nekoć bio bogat, a nakon što je izgubio bogatstvo je odlučio vratiti novac tako što je htio kćeri natjerati na prostituciju. Nikola je tri noći zaredom ubacivao kroz prozor vrećicu sa zlatnicima da spasi djevojke. Prema jednoj legendi se vjeruje kako ga je otac tih djevojaka uhvatio i svima to razglasio iako ga je Nikola molio da to ne radi, a prema drugoj legendi Nikola je vidio da ga otac djevojaka čeka pa je odlučio ubaciti zlatnike kroz dimnjak. Zlatnici su upali u

čarape koje su se sušile i prema toj legendi se danas darovi za Nikolu stavljaju u čarape ili čizmice.

Postoji i legenda prema kojoj je Nikola oživio troje djece. Saznao je da neki gostioničar ubija djecu i poslužuje njihovo meso. Pronašao je troje djece u posudi za rasol, učinio znak križa i djeca su oživjela. Tako je sveti Nikola postao zaštitnik male djece.

Jedna od legendi govori o tome kako je Nikola na putu u Svetu zemlju zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je postao zaštitnikom mornara i putnika, a sveti Nikola se smatra i zaštitnikom siromaha, studenata, trgovaca, pekara itd. (Dragić, 2015:6-9).

U Boraji prije nije bilo običaja darivanja djece za svetog Nikolu, a danas djeca ostavljaju svoje čizmice ispred vrata ili na prozor koje roditelji napune raznim slatkišima ili šibama ako nisu bili dobri.

„Moj pokojni did bi svake godine kla prase jer mu je bija imendan da bi počastija svoju obitelj i bližnje, jer je drža do toga da počasti, a nije bilo novaca da časti čime drugim, al mi ko dica nismo bili darivani, nije bija takav običaj.“¹

Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije (8.prosinca)

Još jedan od važnih blagdana u vrijeme Adventa je blagdan Bezgrješnog začća Blažene Djevice Marije. Iako u Boraji ne postoje posebni običaji vezani uz ovaj blagdan, svi znaju za njega i odlaze na misu.

Dragić smatra kako Blažena Djevica Marija u otajstvu Božića uz malog Isusa ima glavnu ulogu. Zato joj pučka pobožnost u doba Došašća posvećuje osobitu pažnju, koja se na poseban način odražava u zornicama (Dragić, 2008:421).

---

¹ Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

Sveta Lucija (13. prosinca)

Sveta Lucija potječe iz Sirakuze, a živjela je u 3. st. Prema legendi njezina je majka bolovala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate. Ondje se Luciji ukazala sv. Agata i rekla joj da će joj majka ozdraviti, ali da će ona podnijeti teške muke. Nakon toga Lucija je svoje imanje razdijelila siromasima zbog čega se mladić za kojega je bila zaručena naljutio pa ju je prijavio vlastima da je prigrlila kršćanstvo. Zbog tog je bila mučena na razne načine. Prvo je bila svezana užetima i upregnuta u jaram volova, ali je nisu mogli pomaknuti s mjesta. Tada je upravitelj naredio da je spale, ali je vatra nije ni dotaknula. Na koncu je jedan od vojnika izboo bodežom u vrat i ona je umrla. (Dragić, 2008: 425).

Prema legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju. Lucija nije htjela da zbog njenih očiju mladić napravi neko zlo pa ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zadivljen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom. „U hrvatskoj narodnoj tradicijskoj kulturi sv. Lucija se povezuje s očima, vidom i ženskim ručnim radom. U Hrvata u Bosni i Bačkoj bilo je zabranjeno na taj dan plesti, presti, tkati, vesti, šivati, prati odjeću.

Od Sv. Lucije do Božića je dvanaest dana. Tada se intenziviraju pripreve za Božić.“ (Dragić, 2008: 426).

U Boraji su djeca za blagdan svete Lucije odlazila u šumu po drva i sijala su pšenicu:

„Za svetu Lucu se prije uvik sija bob i zato je u narodu prozvana Sveta Luca Bobarica. Još se zvala sveta Luca Šumarica jer bi se išlo u šumu kupit suva drva za ložit i sve suvo šta bi padalo sa stabala, neki su onda sijali i pšenicu koju bi držali ispod bora, a danas se jaslice ne mogu zamislit bez pšenice i sviće.“²

„Poslala bi nas mater i dala vriću da skupimo sitno po šumi, kako se zvalo to...šumprek. To je ono sitno suvo šta otpada s drveća za potpaljivat vatru. Sijala se pšenica za pod bor, sijali bi svak svoju da vidimo čija će bit bolja. Ako je pšenica dobra onda će bit i godina rodna, bogata.“³

---

² Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

³ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

Materice

Za ovaj blagdan Dragić navodi još neke nazive poput: *Majčice, Majke nebeske*. Ovaj blagdan se slavi druge nedjelje prije Božića. Naziv materice, majčice dolazi od riječi mater, majka. Običaj je da za ovaj blagdan muškarci ucjenjuju djevojke i žene i traže otkup, a majke ih darivaju (Dragić, 2008:430).

„U Boraji bi matere morale počastit ujutro pa bi ispekle uštipke jer nije bilo kolača ko i danas i ponudile bi rakijon. Častile bi dicu i ostale ukućane, obično bi se nešto i zaklalo, ovca, ovan. Tad bi već počinjala i svinjokolja pa bi se častilo i prasetinom. Danas se ritko ko siti tog, ako ko i slavi onda se spremi kakav kolač ili malo bolji ručak. Prije se to držalo puno bolje do običaja, kako se bližija Božić onda bi se i pivalo svaku subotu i nedilju navečer.“⁴

Očiči

Očiči, Oci, Oci nebeski obilježavaju se nedjelju prije Božića. Naziv očiči dolazi od riječi otac. Za Očiče djeca, djevojke i žene traže od muškaraca da se otkupe. Običaj je da se djeca rano ustanu da oca uhvate u postelji te ga zavežu kako bi se morao otkupiti (Dragić, 2008:434). U Boraji je običaj bio samo da očevi počaste svoju djecu, a tu hranu bi opet pripremale majke, odnosno žene:

„A za Očiče isto ko i za Materice. Žene bi pripremile za muževe kolače i uštipke i teke bolji ručak, da mogu počastit. Zaklala bi se i koja tuka i okrenila na ražnju. Pivalo se. Za Očiče se posli svete mise išlo kod svećenika i on bi podilija blagoslovljene sviće koje se pale za Božić i blagdane, a tako je i danas.“⁵

---

⁴ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

⁵ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

Sveti Toma (21. prosinca)

Sveti Toma je bio jedan od Kristovih učenika koji nije vjerovao u Kristovo uskrsnuće dok ga Krist nije pozvao da se uvjeri i stavi svoju ruku u njegov bok. Zbog tog ga se često naziva *nevjerni Toma*. Prema predaji nije vjerovao ni u Marijino uznesenje na nebo, a Marija ga je uvjerala kad mu je s neba bacila svoj pojas.

Prema predaji Toma je do Indije širio Kristovo evanđelje i ondje utemeljio Kristovu crkvu.

Indijski je kralj dao Tomi mnoštvo novca da sebi sagradi palaču, ali je on sav novac podijelio siromasima, a to je naljutilo kralja. Ubrzo je umro kraljev brat Gad, a kad je došao u nebo, anđeli su ga upitali gdje bi htio živjeti, a on je pokazao na palaču koja je ondje stajala.

Anđeli su mu rekli da je tu palaču sagradio neki kršćanin za njegova brata Gondofora. Zatim se Gad ukazao bratu Gondoforu i to mu rekao nakon čega je kralj oslobodio Tomu (Dragić, 2008:435).

„Sveti Toma označava početak prvih božićnih blagdana. Tada se ide na ispovijed i pričest te se kolje ono što je pripravljeno za Božić. Do Svetog Tome trebaju svi godišnji poslovi biti dovršeni.“ (Dragić, 2008:436).

U Boraji se ne slavi blagdan svetog Tome, ali u obiteljima gdje se netko zove Toma uvijek mora biti nešto za počastiti, ako tko dođe u goste:

„A sveti Toma se nije slavija kod nas nego u susjednoj župi, na Prapatnici. Bez obzira na to šta se taj svetac nije drža kod nas, uvik se moglo nać štokod boljeg jer se brat zva Toma pa bi se tribalo počatit ako ko dođe u goste.“⁶

2.2. Badnjak

Badnjak je folklorom najbogatiji dan u godini, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: *Badnje jutro i dan i Badnju noć*.

Badnje jutro je velik dan za djecu, jer su oni toga jutra prvi čestitari i navjestitelji Isusovog rođenja (Dragić, 2014:400).

---

⁶ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici

Kvočke

Dragić bilježi kako kod Orašja djeca na Badnjak posebno vole ići kvocati. Djeca se ustaju u svitanje. Nekoć su oblačili ono što su imali i većinom bi bosu istrčali iz svojih kućica žureći da budu prva kvočka jer je prva kvočka dobivala najbolje darove. Kada bi došli pred nečiju kuću, pozdravili bi i čestitali. Potom bi ušli u kuću, negdje bi ih dočekala molitva, a negdje bi pred njih rasuli zrna kukuruza i pšenice. Djeca bi onda prebiralala po podu i svi zajedno bi pjevali. Nakon što bi otpjevali svoje, kvočke bi dobile darove. Obično se dobivala jabuka, kocka šećera, a jaje bi bilo najveći poklon (Dragić, 2014:400). Takav običaj ne postoji kod nas u Boraji, ali se može reći da je svakako jedan od zanimljivijih običaja.

Drvo badnjak

Kao što smo već rekli Badnji dan je u folklornom smislu najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, a u središtu pozornosti su badnjaci. Dragić navodi kako u hrvatskoj tradicijskoj kulturi postoje dvije vrste badnjaka. Prvu vrstu predstavljaju lisnate grane cera ili ljeskove grane i stavljale su se nad vrata, pod strehu ili na krov kuće i imale su estetski karakter.

„Drugu vrstu čine tri komada drveta, od kojih je najdulje dužine metar do dva i debljine trideset do pedeset centimetara, koji su se nekoć ritualno uvečer unosili u domove i palili na ognjištima. Obred unošenja pratili su: tradicionalni katolički pozdrav, čestitanja, posipanja žitom, polijevanje vinom, molitve, posebice, preporuke. U nekim krajevima održavali su se ophodi vezani uz badnjake.“ (Dragić, 2008:68).

Dragić također ističe kako su u kršćanskoj tradicijskoj kulturi badnjaci antropomorfirani i uz njih se veže kult pokojnika. Po jačini vatre badnjaka na ognjištu kao i badnjih krjesova se proricalo. „Vjerovalo se da ta vatra daje snagu nadolazećoj godini. Ostatcima badnjaka narod je pripisivao apotropejske značajke, a posipanje žitom je panspermijskoga karaktera.“ (Dragić, 2008:68).

Od badnjega jutra do odlaska na polnoćku u središtu je zbivanja drvo badnjak. „Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj. Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr.“ (Dragić, 2008:69).

Dragić zaključuje kako se najčešće pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine (Dragić, 2008:70). U Boraji je uvijek isti broj badnjaka, bez obzira koliko muške djece ima u obitelji, uvijek se pale dva badnjaka.

Badnjake najčešće sijeku djed i unuk ili otac i sin, zatim, u sumrak, blagoslovljenom vodom se škropi kuća. Iza toga je bila obiteljska molitva, a nakon molitve večera. Nakon večere je bilo loženje badnjaka koji su već bili pripravljeni i bili su ispred vrata *dimne kuhine*.

„Tri badnjaka označavala su Presveto Trojstvo: Oca, Sina i Duha Svetoga. Najveći je bio onaj koji označava Oca i on se prvi nosio na vatru. Ispod tri badnjaka stavljao se i četvrti komad drveta, koji je bio manji od badnjaka i zvao se *podložnjak*. Stavljao se poprijeko ispred čela badnjaka. On je označavao Crkvu Kristovu (Dragić, 2008:71).“ Nakon loženja badnjaka u nekim mjestima se posipala slama po kući i po badnjacima. Potom je slijedila kućna molitva, a nakon molitve bilo je nazdravljanje vinom. „Prvi je nazdravljao najstariji član obitelji riječima *Na dobro vam došla Badnja večer i porođenje Isusovo! Svi su ukućani odgovarali I s tobom zajedno, Bog ti da zdravlje* (Dragić, 2008:71).“

„Ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak, na blagdan Sveta tri kralja, iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služe kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod.“ (Dragić, 2008:84).

Badnjak je i u Boraji bio najveseliji dan u godini, možda čak i veseliji od samog Božića. Svi ovi običaji su prisutni i u Boraji, samo se obavljaju malo drugačijim redosljedom. Kada sunce počne polako padati majka škropi kuću svetom vodom, a otac kadi tamjanom. Odmah iza tog slijedi blagoslov stoke, potezanje pogače i unošenje i paljenje badnjaka.

„Pivale se božićne pisme, sidilo se za kominom, za Svi svete ili od čela božića, počelo bi se već okupljat, za Badnjak su se ložili badnjaci, okupljali bi se susjedi, svi su ložili jedni drugima badnjake, navečer u zalazak sunca, vikalo bi se faljen Isus domaćine, jesi u kući, dobro ti došla Badnja večer, a gazda viče i s tobom zajedno, bližnji susjedi bi jedan drugom ložili, išlo bi se od kuće do kuće...“

Na badanjak ujutro bi se donosilo na stol rašeto u kojem bi bilo orasa, bajama i suvi smokava, a ko je bija malo moćniji taj bi ispeka i uštipke, a loza ili droparica je bila obavezna.“⁷

---

⁷ Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

⁷ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

Nikola Buconjić napisao je 1908. godine da se Badnji dan naziva prema badnjaku koji se nekad ložio na taj dan. Opisuje ga kao oveliko, okruglo drvo, koje se stavljalo na vatru i ložilo. Kad bi pregorjelo, jedna se polovica stavljala da tinja preko božićnih blagdana, a druga se polovica priticala na vatru na Novu godinu. Buconjić piše i da je taj običaj po varošima posve iščeznuo. Dragić ističe kako su danas ponegdje modificirani badnjaci. Tako su badnjaci danas drva za ogrjev na kojima su na kori urezani križevi i lože se u štednjacima na Badnju večer (Dragić, 2008: 82).

Vatra je magijski izvor moći, a vatra badnjaka ima (re)generativnu funkciju Sunca. Tom vatrom su se palile božićne svijeće, fenjeri, lučevi, koji su osvjetljavali put pri odlasku na polnoćku. Dragić ističe i kako vatra u kršćanskoj simbolici predstavlja mučeništvo i vjerski žar, kao i pobjedu svjetla nad tamom. Također spominje kako se vjerovalo da se pokojni ukućani okupljaju oko badnjaka i time je izražen kult pokojnika u badnjim obredima (Dragić, 2008:86).

Gastrološka kultura razlikuje se od mjesta do mjesta, a priprava hrane za Božić počinje od blagdana svetoga Tome. Na taj dan domaćice počinju pripravlјati razne vrste peciva i kruha. „Hrvatski katolički puk na Badnji dan tradicionalno posti. Nekoć se smatralo smrtnim grijehom ako bi se netko omrsio na Badnji dan. Post se posebno ogleda u badnjoj večeri. Vrhunac priprave hrane je na Badnji dan. U vrstama i nazivima jela ogledaju se utjecaji raznih kultura.“ (Dragić, 2014:408).

„Za badnjak se u Boraji sprema i prije i danas bakalar sa kumpirima, pekla se pogača ispod peke koja se zvala Čobanica. Nju su navečer potezali isprid tora dica koja su ovce čuvala. Ko je dobija veći komad smatralo se da je bolji čoban. Ta pogača se ila navečer za večeru i sutra za ručak i nije se smilo bacit ništa od nje zato šta je bila blagoslovljena. Žene su pekla krov na Badnjak da bi imale sve do Tri kralja. Navečer bi se stavilo kuvat meso i ostavilo da kuva dok se ne vratimo s ponoćke i to meso kad bi se vratili bi ili i sutra za ručak, a onaj koji je gonija ovce bi ponija sa sobom. Uz to bi se još štogod ispeklo za Božić, neko meso, tuka najčešće i pilo se najbolje vino, a nakon ručka i molitve tim vinom se gasila svića. Prije ponoćke bi se ispekli i ušticipi ne kolači ko danas i to se sve peklo na masti, a ne na ulju.

*Tako je bilo prije, a sad se kuvaju i sarme, peče se tuka, kuva se juha, peku se kolači, piju se dobra vina.*⁸

Dragić objašnjava kako je u Hercegovini bio običaj mijesiti božićnu pogaču, beskvasni obredni kruh, koji je ukrašen šarama. Ta pogača jela se na božićno jutro, a svaki član kuće dobivao je po komad. Osim pogače, domaćica bi nedjelju dana prije Božića mijesila razne kruhove i štrudle. Ta peciva su, kao i pogača, bila urešena raznim predmetima (Dragić, 2014:414). Dakle može se zaključiti da su običaji isti u nekim mjestima bez obzira na udaljenost.

Kićenje

U nekim mjestima se radi pletenica ili trak od lišća ili cvijeća, stavlja se na zidove, vrata, pričvrsti se na krajevima, a u srijedi visi. „Gobinji su u srednjoj Dalmaciji naziv za velike božićne kolače koji se stavljaju na trpezu okićenu lovorikama.“ (Dragić, 2014:418).

U Boraji također postoji običaj kićenja kuća, a vjeruje se kako bršljan štiti kuću i obitelj od uroka.

„Na badnju večer bi se stavlja bršljan oko vrata i prozora jer se virovalo da to štiti kuću i obitelj od uroka.“

Kršćanska simbolika

Dragić pojašnjava kako se u kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je biljka koja simbolizira vjernost i vječnost, a budući da čvrsto prijanja uz podlogu, time simbolizira i privrženost i vječni osjećaj. Smatra se i svetom biljkom, jer se po predaji, Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom.

Lovor u kršćanstvu simbolizira pobjedu, vječnost i čistoću. U drevna vremena pobjednik u natjecanjima bio je okrunjen lovorovim vijencem, a sveti Pavao lovorov vijenac uspoređuje s pobjedom kršćana. Budući da lovorov list ne vene on simbolizira neprolaznost

---

⁸ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

dok bogat urod masline simbolizira Božju providnost, a maslinova grana mir (Dragić, 2014:423). Upravo zbog svoje simbolike se ove biljke i koriste za kićenje kuća u božićno vrijeme.

Blagoslov ovaca

U duvanjskom kraju, nakon obreda stavljanja badnjaka u vatru i prostiranja slame po sobi, pastir uzima pogaču *sriću* i odlazi u štalu. U Boraji ne postoje običaji vezani za slamu, ali postoji blagoslov stoke. Kao i u duvanjskom kraju odlazi se u pojatu sa svetom vodom, svijećom, pogačom *čobanicom*, ali sve se to radi prije paljenja badnjaka.

U duvanjskom kraju se pazilo koja ovca prva ulazi u štalu, a koja zadnja. Zatim bi netko od ukućana u štalu donio bukaru vina i voštanu svijeću, a iza tog slijedi molitva. Nakon molitve, pastir uzima bukaru s vinom i daje ovci koja je prva ušla da popije malo vina, nakon tog pastir da vina i ovci koja je ušla zadnja. Zatim na čelu ovce plamenom svijeće pravi znak križa. Na kraju svega pastir uzima u obje ruke pogaču i da toj ovci malo kruha. Ovca uzima prvi zalogaj, a pastir držeći i dalje s obje ruke pogaču, stavi je nad ovcu i pruža je članovima obitelji da od nje lome po komadić. Lomljenje pogače počinje od najstarijeg člana koji je tu nazočan. Pogača se lomi samo jednom rukom, i to desnom. Komad koji se odlomi od pogače, svatko će poslije pojesti za večerom (Dragić, 2014:426).

U Boraji se također blagoslivljala stoka. Nakon što bi se blagoslovila i zakadila kuća, obitelj bi zajedno otišla do štale, majka bi nosila svetu vodu, otac tamjan, a djeca svijeću i pogaču *čobanicu*. Životinje bi se prvo blagoslovile, štala bi se zakadila, zatim bi se upalila svijeća i ponudilo bi se kozama ili ovcama vino iz *pota*. Običaj nije kao u duvanjskom kraju da se napiju samo prva i zadnja ovca, ako ih ima manje davalo bi se svima, a ako ih je puno bilo onda bi ih se izabralo par. Nakon toga bi djeca ispred potezala pogaču, također desnom rukom, a vjerovalo se da je onaj koji je povukao najveći komad najbolji čoban. Kad bi završili povlačenje pogače davalo bi se malo ovcama ili kozama, a zatim se išlo ložiti badnjake.

„Palili bi tamjan i blagoslovljenu sviću i onda bi s tim išli u tor kod stoke i blagoslivljali bi svetom vodom i molili Oče naš. Sa sobom bi nosili i bukaru i u njoj vina i davali bi blagu pit, da bude plodna godina.“⁹

---

⁹ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

Škropljenje

Dragić ističe kako je u kršćanskoj tradicijskoj kulturi iznimno važno škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila (Dragić, 2014:430).

„Prva je korist što se vjernici čiste od lakih grijeha. Druga je korist od škropljenja jer je od poškropljenih mjesta bježao đavao sa svojim djelima. Treća je korist stvarna jer po blagoslovljenoj vodi bolesnici primaju zdravlje; ozdravljaju i živine, a zemlja postaje plodnijom. Svećenici su pozivali narod da je koriste svakoga jutra i večeri kako bi sotona ostao daleko, a majkama je savjetovano da škrope djecu kako im ništa ne bi naškodilo.“ (Dragić, 2014:430).

I u Boraji blagoslovljena voda ima važnu ulogu, odnosno vjeruje se da štiti od zla pa se koristi svaka prilika da se kuća i ukućani blagoslove. *„Kuća se škropi blagoslovljenom vodom, to radi žena, a muž pali tamnjan. Sve se prostorije u kući zakade tamnjanom i poškrope svetom vodom i onda se ide za komin i kad se badnjaci nalože onda ih se poškropi tom svetom vodom, a taj tamnjan se prospe po badnjacima u znaku križa.“*¹⁰

Slama

U nekim mjestima nakon unošenja badnjaka, po kući i ispod stola na kojem se blagovalo, prostirala se slama i čestitao se Badnjak i Božić, te su se izricale želje za zdravom, rodnom i blagoslovljenom godinom. Običaj je da slamu u kuću s upaljenom svijećom unosi domaćica, rjeđe domaćin, a simbolizira Kristovo rođenje na slami (Dragić, 2010:233).

U Boraji nema ovakvih običaja sa slamom, ali ga sigurno valja spomenuti jer je dio hrvatske tradicije. „Božićnoj slami se pridaju apotropejske karakteristike. Ona se iz kuće iznosi treći dan Božića ili na Sv. tri kralja te se stavlja po granama voćki, maslina, ili se njome obavijaju ta stabla vjerujući da će tako biti sačuvana od bolesti i da će urod biti obilat. Stavljanje slame na stolice na kojima ukućani na Badnju večer sjede na mjestima gdje kokoši nesu ima apotropejski i panspermijski karakter. Uz božićnu slamu se, također, vezuju vjerovanja, na primjer, ispod stola svaki ukućanin izvlači po klas slame, a vjerovalo se da će onaj tko izvuče dulji, dulje i živjeti.“ (Dragić, 2010:237).

---

¹⁰ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici

Sviječće

Dragić ističe višestruku uloga svijeća u kršćanskoj tradiciji. Šest svijeća na oltaru predstavlja neprekidnu molitvu Crkve, uskrsla svijeća je znak uskrsloga Krista, tri svijeće simboliziraju Sveto Trojstvo, a sedam svijeća znakom su sedam sakramenata (Dragić, 2010:238).

Božićnim svijećama se odaje počast umrlim ukućanima. Njihovo svjetlo simbolizira pobjedu svjetla nad tamom, dobra nad zlim. „Božićnim svijećama pridaje se magijska moć, pa ih domaćica nedogorene često čuva za iduću godinu. Uz svijeće se vezuju i sljedeća narodna vjerovanja: ako svijeće trepere, neće biti mira u kući, ako se svijeća ugasi, netko će umrijeti od ukućana, te ukoliko svijeća gori prema nekome, taj će, također, napustiti ovaj svijet.“ (Dragić, 2010:243).

U Boraji svijeće također imaju veliku važnost za vrijeme blagdana.

„Za Badnjak se pali lumin za mrtve, to gori do Tri kralja. A svića koju dobijemo za Očiće se pali za Božić, za ručak i tad se moli za mrtve, za roditelje, onda se opet pali za Novu godinu i moli se za obitelj, a za Tri kralja se pali zadnji put i tad se moli za sve mrtve u obitelji. Kad se završi s molitvom ne gasi se odma svića nego gori dok se ne ruča, a kad ručak završi onda se komadić kruva umoči u crno vino i time se pokapa svića i niko se ne diže od stola dok se svića sama ne ugasi. Ako se svića odma ne ugasi onda se viruje da još neka duša traži molitvu, pa se izmoli još koji Oče naš. Kad se ugasi svi se prikrste i onda je ručak gotov i svi se mogu dignit od stola.“¹¹

Bor

„Božićno drvo simbolizira Krista koji je stablo života i svjetlo svijeta. Najstariji korijeni sječe božićnoga bora sežu u 1521. g. kada se njemačkom gradu Schlettsatdu spominje zabrana sječe *majeva* na dan svetoga Tome (21. prosinca). U početku je božićno drveće bilo bjelogorično. U hrvatskoj i južnoslavenskoj mitologiji bor je stablom života. Jelka je božićno drvo katolika i pravoslavnih Rusa. Običaj kićenja bora ili jelke Hrvati su preuzeli od srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća (Dragić, 2010:249).“

---

¹¹ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

Od Dragića saznajemo kako se prije božićno drvece kitilo svijećama, orasima obojenim u srebrnu ili zlatnu boju, lješnjacima, jabukama, smokvama, bombonima, ukrasnim šarenim svjetlucavim papirima (Dragić, 2010:249).

Zelenilo oko božićnog drvca, od pšenice u posudi do zelene grane, izriče prosperitetnu želju za budućim rastom, napretkom i obiljem u sljedećoj godini (Dragić, 2010:251).

U Boraji je sličan običaj bio kad se govori o kićenju:

„Smrika se kitila na badnjak, kad bi se naložili badnjaci, nije bilo ki danas ovi baluna nego se kitilo od zlatnog papira, od njega su se radile loptice i kidale su se niti pa bi se bacalo po smriki, stavlja se i pamuk i bomboni, a ispod bi se stavljalno onoliko jabuka koliko je bilo dice u kući, jer nije bilo poklona nego se darivolo voćen. Smrika se stavljalna u kantu sa žiton.“¹²

Jaslice

Božićne jaslice predstavljaju Kristovo rođenje. Središte pozornosti je betlehemska štalica s Djetetom, Marijom i Josipom, a tu su i životinje, najprije vol i magarac, zatim pastiri i tri mudraca. „Preteča je te inscenacije sv. Franjo Asiški koji je 1223. godine u jednoj spilji u Grecciu inscenirao betlehemsku štalu s volom i magarcem i djetetom Isusom. Od tada se taj običaj širio.“ (Dragić, 2010:252).

„U Boraji su jaslice bile od kartona, nacrtane su bile, samo bi se se sklopile, nije bilo figurica ko danas. Mahovina se nije uopće stavljalna kod nas, još bi se to malo popunilo šiškama od bora.“¹³

Odlazak na polnočku

Badnji dan završava odlaskom na polnočku. U nekim krajevima običaj je da se te noći ne gasi vatra u kući i da gori svjetlo cijelu noć. To je simbol kršćanskog gostoprimstva, pošto se Isus rodio u štalici, jer nije bilo mjesta u kućama i gostionicama za Mariju i Josipa (Dragić, 2010:253).

---

¹² Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

¹³ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

2.3. Božić

Božić u narodu označava početak nove godine. Božiću se raduju svi, i mladi i stari, i bogati i siromašni. Za obiteljskim ručkom pale se božićne svijeće koje su postavljene u pšenicu posijanu na svetu Luciju. Za Božić je običaj darivati, a tome se posebno raduju djeca. Prije je najčešći dar bio crvena jabuka, a danas su to malo skuplji pokloni.“ (Dragić, 2010:132).

Na taj su se dan ukućani prisjećali svojih najmilijih koji nisu među njima, a u Boraji se prije ručka pali svijeća i moli se za njih.

„Za Božić se svatko sa svakim mirio, i svatko je svakome bio kao brat. Nakon polnočke uslijedilo bi čestitanje rukovanjem i ljubljenjem. Ako je tko koga uvrijedio, molio je oprostjenje. Uslijedio bi odlazak susjedima na čestitanje. Potom bi, prije podne, bio obiteljski ručak. Pastiri bi i na taj dan tjeroali stoku na pašu. Poslijepodne bi se okupili mještani iz sela, te bi se do u kasnu noć veselili, igrajući i pjevajući. Stipanje se slično slavilo. Posjećivali su se mještani iz susjednih sela. Svatko je svakomu mogao doći i čestitati.“ (Dragić, 2010:132).

„I na Božić i na Badnjak bi se okupljali susjedi i pivalo se i božićne pisme i ojkavice. Čestitalo bi se po selu.“¹⁴

2.4. Silvestrovo

Silvestar je bio sin Juste, a učio je od svećenika Cyrinusa. Nakon što je Silvestar primio Timoteja koji je propovijedao vjeru Isusa Krista vladar Tarkvinije zapovjedio je da se Silvestra žrtvuje idolima. Silvestar je Tarkviniju rekao kako će umrijeti u mukama te noći, a to se uistinu i dogodilo. Za vrijeme večere kosti ribe su mu se zaglavile u grlu i točno u ponoć je umro, a nakon toga se Silvestar izbavio iz zatvora.

Bio je toliko milostiv da su ga svi kršćani voljeli, dobar savjetnik, strpljiv i darežljiv. Kad je rimski biskup umro, sav narod je Silvestra izabrao za velikoga rimskog biskupa. „Silvestar se obično prikazuje u papinskoj odori, s mitrom ili tijarom, noseći biskupski štap i knjigu. Posebna mu je oznaka bik, koji se prikazuje do njegovih nogu. Pokatkad se na slikama

---

¹⁴ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

pojavljuje sa zmajem, što simbolizira da je za njegova pontifikata slomljeno poganstvo u Rimskom Carstvu.“ (Dragić, 2015:306).

Silvestar I. bio je prvi papa koji je umro prirodnom smrću, svi njegovi prethodnici podnijeli su mučeničku smrt. Spomendan mu je 31. prosinca, a taj dan se po njemu naziva Silvestrovo. Relikvije svetoga Silvestra čuvaju se u Rimu u crkvi svetoga Silvestra, a tu se čuva i glava svetog Ivana Krstitelja. Sveti Silvestar zaštitnik je od gube, zaštitnik stoke i stočne hrane (Dragić, 2015:306).

Postoji nekoliko legendi o Silvestru, a jedna od njih govori o krštenju cara Konstantina I. Prema legendi car Konstantin zapovjedio je da se pobiju svi kršćani zbog čega je Silvestar sa svojim činovnicima pobjegao iz grada i sakrio se u planini. Konstantina je Bog kaznio teškom bolešću, a da bi ozdravio savjetovali su mu da ubije tri tisuće male djece, odnosno da im prerežu grlo kako bi Konstantin u kadi imao vruću krv koja će ga izliječiti. Kada je Konstantin shvatio da su majke s djecom koju treba ubiti, odlučio ih je poštedjeti. Iduće noći Konstantinu su se u snu ukazali sveti Petar i sveti Pavao i rekli mu da pošalje slugu po Silvestara da ga krsti i da će onda biti izliječen.

Silvestar je došao Konstantinu i ovaj mu je ispričao ukazanje u snu. Nakon toga car je otišao u crkvu svetoga Petra i priznao sve svoje grijeha, a dio svoga posjeda dao je Crkvi. Njegova majka Helena, nakon što je čula da se krstio, poslala mu je pismo pohvale, a on je tražio od nje da okupi najveće mudrace Židove, a on će okupiti najveće mudrace kršćane. Helena je okupila dvanaest najboljih mudraca Židova i povelala ih sa sobom. Njima su bili suprotstavljeni sveti Silvestar i njegovi službenici. Jedan od židova doveo je bika, ne rekavši ni riječi u uho bika i bik je odmah uginuo. Taj židov je rekao ako će Silvestar u ime Isusa oživjeti bika, da će on i svi Židovi s njim odmah vjerovati u Isusa Krista. Tada je Silvestar uputio molitve, prišao biku i bik je oživio, a kraljica i mudraci su se obratili na kršćanstvo (Dragić, 2015:308).

Vjerski običaji i obredi

„Silvestrovo karakteriziraju vjerski običaji i obredi: molitve, mise zahvalnice, škropljenje *čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale*. Zadnji dan u godini treba zahvaliti Bogu na svim darovima protekle godine i prikazati mu molitve za nastupajuću godinu. Taj dan u crkvama se slave mise zahvalnice. Stara godina završavala je molitvama.“ (Dragić, 2015:310).

I za Silvestrovo, kao i za Badnjak, u Boraji se ložilo, kadilo i blagoslivljalo:

„Navečer se opet na kominu ložila vatra između badnjaka, opet se kadila i škropila kuća. Pekli su se uštipci za doček nove godine i koja tuka na kominu. U srid sela bi se igralo kolo i pivalo se, pucalo se iz kubure.“¹⁵

Doček Nove godine i praznovjerja

Od Dragića saznajemo kako se do druge polovice dvadesetoga stoljeća nije obilježavao doček nove godine. „Narod je imao običaj govoriti: “E što ćeš, dan po dan dok i smrt za vrat! Evo danas Staro lito, sutra Mlado. Bog zna ko će dogodine drugo dočekati.” Omladina bi se spremala da zajedno dočeka Novu godinu, jer je to bi jedini dan u godini povodom kojeg su roditelji dopuštali djeci da ostanu duže izvan kuće (Dragić, 2015:322).“ Danas se doček održava u gradovima, na trgovima, restoranima, kafićima ili u krugu obitelji. Za doček obično bude vatromet u čemu se ogleda apotropejski obred. Praznovjerni na doček Nove godine oblače nešto crveno, a najčešće je to rublje. I taj je običaj apotropejskoga karaktera. Da bi godina bila uspješnija neki točno u ponoći skaču sa stolica, a da bi u financijskom smislu bila bogatija, u novčanike se stavlja novac. U pola noći se čestita, a za osobu koja prva čestita vjeruje se da će biti od iznimne važnosti u budućnosti (Dragić, 2015:322).

2.5. Nova godina

*„Stara godina je završavala molitvama i škropljenjem čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale. Nova godina, Mlado lito ili Počelo također je veliki blagdan. Čestitalo se rukujući i ljubeći uz riječi *Na dobro vam došla Nova godina.*“ (Dragić, 2010:132).*

„Za Novu godinu u Boraji bi bila misa ujutro, išlo bi se na misu i bila bi fešta u srid sela opet bi se igralo kolo svi bi pivali, žene i muškarci, momci i cure, moglo je bit i kiše i sniga al to bi se održalo.“¹⁶

---

¹⁵ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

¹⁶ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

2.6. Sveta tri kralja

Nakon što je mezopotamski prorok izrekao da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda, proročanstvo se obistinilo. Kada se Isus rodio pokazala se čudnovata zvijezda nad Betlehemom, a tri mudraca, prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar odlučili su krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Nisu znali jedan za drugog, već su putovali iz tri različita smjera, a sastali su se pred Jeruzalemom.

Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje pa je potajno pozvao Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih poslao u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti. Kada su mudraci vidjeli Dijete s majkom Marijom, pali su na koljena i poklonili se Djetetu, te ga darovali tamjanom, zlatom i smirnom. Poslije toga su u snu primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu, te su se drugim putem vratili u svoju zemlju (Dragić, 2006:97).

„Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Blagdan Sveta tri kralja karakteriziraju: blagoslov vode, škropljenje blagoslovljenom vodom, usmene lirske pjesme, maskirani ophodi zvjezdara i koledara, blagoslov kuća i apotropejski obredi.“ (Dragić, 2006:98).

Blagoslov vode

„Hrvatska kršćanska obitelj na Sv. tri kralja ne smije biti bez blagoslovljene vode koja se posvećuje u crkvi ili pred crkvom uoči ili na Sveta tri kralja.

Blagoslovljena voda čuva se do idućega Vodokršća u kućama, kojom će domaćin u određene dane i po potrebi *škropiti* ukućane, stoku, stvari i imanje. Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni.“ (Dragić, 2006:99).

Blagoslov kuća

Dragić piše kako je običaj da uoči blagdana ili na sam blagdan Sveta tri kralja poslije blagoslova vode dolazi svećenik zajedno s ministrantima blagoslivljati kuće. Do osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća svećenik bi na vrhu unutarnje strane ulaznih vrata kredom napisao G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior, Baltazar) i broj nove godine (Dragić, 2006:108).

U Boraji blagoslov kuća bude već na svetog Stjepana iako je blagoslov vode tek na Sveta tri kralja. Svećenik dolazi s nekoliko ministranata u kuću, na stolu mora biti križ, maslinova grančica i sveta voda. Svećenik pozdravlja ukućane riječima *hvaljen Isus*, a ukućani odgovaraju *vazda Isus*. Svi se prekriže, a svećenik započinje kratku molitvu. Nakon molitve uzima križ sa stola i dolazi do svakog člana obitelji da poljubi križ. Zatim čestita svakom od ukućana Božić, a običaj je da se svećenika ponudi kolačima i da mu se da novac. Svećenik ostavlja naljepnice s likovima Sveta tri kralja ispod kojih je natpis G + M + B i pozdravlja ukućane.

2.7. Poklade

Sveta tri kralja označavaju svršetak božićnih blagdana, a od do Čiste srijede, razdoblje je poklada. Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Dragić, 2010:134).

„U tome razdoblju odvijali su se ophodi *maskiranih povorki*. One su išle od sela do sela i putem proizvodele buku. Sudionici su bili obučeni u ogrtače od ovčje vune, a oko pojasa su im na konopu visjela zvona. Na glavi su uglavnom imali maske nekakvih rogatih spodoba, a u ruci su nosili nekakav štap ili toljagu. Sudionici koji nisu imali maske, lica bi zacrnili pepelom ili ugljenom. Oni su se u povorci međusobno sudarali, a njihova su zvona proizvodila buku koja je plašila malu djecu.“ (Dragić, 2010:134).

U „mačkare“, maskirne povorke, išli su jedino muškarci. Svaka povorka je morala imati mladu i mladog i „babu“ i „dida“. U povorci bi još bio i barjaktar, torbonoša koji je skupljao darove, najčešće hranu, i ostali koji su se nazivali pjevačima, a bili bi obučeni, najčešće, u narodne nošnje. „Za mladu i mladoženju odabirali su se mlađi ljudi, s tim da bi mlada obukla svoju svečanu haljinu i nosila metlu. Ona bi po dolasku ispred kuće mještana ušla ili u kuću ili u dvorište i to tobože pomela.“ (Dragić, 2010:135). Ako netko ne bi darovao mladence, onda bi im baba kuću posula lugom. Mlada i mladoženja bili su obično pristojni, ali zato bi baba i did izvodili skečeve gdje bi did znao i „naskočiti“ na babu. Baba i did bi bili obučeni u stare krpe, a znali su i nositi i zvona na leđima. Mazali bi se ugljenom, a baba se još i popepelila (Dragić, 2010:135).

„Nastojalo se sve kuće obići do zalaska sunca, jer se vjerovalo da u pokladnim noćima hodaju vještice. Tada je svaki domaćin blagoslovljenom vodom škropio kuću, štalu, dvorište, polja,“ (Dragić, 2010:136).

„Pripreme bi u Boraji počele već 10-ak dana prije, subotu prije Čiste sride bi se pekli uštipci, roba se ne bi ostavljala vanka osan dana prije i sveton vodon se blagoslivljala kuća, a u nedilju bi cili dan mačkari išli selon i pivali bi evo dida evo babe u nedilju na pokalade, a kad bi ih darovali pivali bi ode su nas darovali od Boga se radovali, spomeni se dide babe u nedilju na poklade. Nosili bi luga u torbi pa bi posipali onog ko in ne bi da prid kuću ili ko ih ne bi darova, time bi pokazali da nisu bili zadovoljni domaćinom. Na pokladni utorak bi se palija krnjo, a navečer bi se cilo selo okupilo na seoskom guvnu i zvali bi one iz susjenih sela, ako se znalo da je neko nekom dužan da vrati dug. Šta bi se skupilo na mačkarima to bi se poilo i popilo na fešti na pokladni utorak.“

„Ono meso šta bi se skuvalo na pokladni utorak, zalilo bi se svinjskom masti da se ne pokvari, jer nije bilo struje i izvadilo bi se tek na Uskrs ujutro za marendu. Sićan se da je jedan poiya meso na subotu pa ga je mater istukla.“¹⁷

2.8. Korizma

Korizma obuhvaća četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak. Kršćani se tada pripremaju za slavljenje Uskrsa molitvom i postom, a pristupaju i ispovijedi, da radosnije mogu slaviti Uskrs. Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime.

Za Uskrs pripreve počinju blagdanom Pepelnice ili Čiste srijede, kad se vjernici posipaju pepelom. Taj dan je obvezan post i nemrs, po mogućnosti jede se samo kruh i pije voda, a njime započinje i korizmeni post (Dragić, 2010:139).

„Čista srida, kraj poklada, bude misa i pepeljanje, to je početak Korizme pa bi se postilo i ne bi se mrsilo. Kroz korizmu svaki petak je križni put, a nedilja prije Uskrsa je Cvitnica.“¹⁸

2.9. Cvjetnica

„Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u *Veliki tjedan* (Dragić, 2010:140).“ Na taj dan se slavi Isusov ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe. Narod je dočekaao Isusa na magarcu mašući palminim i maslinovim grančicama. U spomen na to, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s

---

¹⁷ Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

¹⁷ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

¹⁸ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama, a za vrijeme svete mise čita se Isusova muka (Dragić, 2010:140).

U Boraji kod Šibenika gospodari kuća odlazili su u polje kako bi ubrali nekoliko grana masline koju su na Cvjetnicu nosili blagosloviti u crkvi. Po jednu blagoslovljenu grančicu bi stavljali potom u svaki komad polja, ali i u torove i štale. Blagoslovljene grančice su se nosile i na grobove, a po narodnom vjerovanju imale su apotropejske značajke. Vjerovalo se da grančice u polju donose bolji urod i da neće biti suše ili krupe, a grančice po štalama su štatile stoku od demonoloških bića (Dragić, 2010:140).

Dan prije Cvjetnice po polju se bralo cvijeće, najviše ljubičica. To bi se cvijeće uvečer stavilo u posudu, a ujutro bi se najprije gazdarica kuće umila u toj vodi. Nakon gazdarice bi se umili i ostali ukućani vjerujući da će biti lijepi i zdravi, te da će ta mirisava voda saprati i tijelo i dušu (Dragić, 2010:140).

Na Cvitnicu ujutro se umiva u ljubičicama i drugom cviću, ide se na misu i bude blagoslov maslina, a neki bi nosili i javora, pa bi bila procesija od popove kuće do crkve. ¹⁹

2.10. Sveto trodnevlje

Veliki četvrtak je dan početka muke Isusove. Prema predaji Gospa je čekala Isusa s večerom, ali Isus nije došao jer su ga odvele žudije. Pripremila je zelje i zbog toga se se na taj dan priprema zelje, te se u narodu Veliki četvrtak naziva i *Zeljavi četvrtak*. To je dan spomena na Isusovu Posljednju večeru za vrijeme koje je nagovijestio da će ga jedan od apostola izdati (Dragić, 2010:141).

„Veliki petak je spomendan Isusove muke i smrti. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Na Veliki petak, ne slavi se euharistijsko (misno) slavlje, već obredi Velikog petka. *Kanta* se muka Isusova, otkriva se i ljubi križ, te se pjeva *Gospin plač*.“ (Dragić, 2010:142).

„Velika je subota dan Isusova počinka u grobu. To je dan mirovanja koje uskrsnim ili vazmenim bdijenjem prelazi u iznenađenje Kristova uskrsnuća.“ (Dragić, 2010:143). Velika subota se u narodu još naziva i Bijela subota jer se tada trebalo dobro umiti, sve oprati i očistiti. „U Boraji bi djevojke i žene uređivale domove i dvorišta, a muškarci bi istjerali stoku na pašu. Čim bi oko devet/deset sati zazvonila Glorija svi su žurili kućama, da se umiju u vodi i postanu čisti u duši i tijelu.“ (Dragić, 2010:143).

---

¹⁹ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

„Na veliki tjedan crkvena zvona ne zvone iza podne, a na četvrtak, petak i subotu, ne valja pivat, ne sluša se glasno muzika. Na Veliku subotu se nosi hrana na blagoslov, nosilo bi se pogača, jaja, janjetina, luka, ko je šta ima. Neki bi to odma poili, a neki bi u nedilju ujutro ili prvo taj blagoslov. Te pogače nisu ki ove današnje, kupovne, to se peka kriv ispod peke pa se nosija.“

„Na Veliki petak se kuva bakalar i pilo crno vino bez vode jer se govorilo koliko vina toliko krvi i nije bilo bitno koliko imaš godina, tako da su pila i dica. Nije se smilo kopat ili radit na polju, prije se bolje držalo do toga, ja se sićan kako smo ja i moj rođak Ante pivali na petak, pa nas je baba istukla jer se nije smilo, nije se smilo krpit, ni klat životinje, da bi se krv prolivala. U četvrtak se moglo radit samo do podne, u petak nikako, a u subotu dok ne zazvoni Glorija u podne kad bi svi ljudi išli iz polja kući. Stari bi svit reka svako ide svojoj kući uskrsnuće čekajući kad bi se išlo iz polja. Na Uskrs ujutro svi koji su išli u crkvu pivali bi ojkavicu i treskavicu.“²⁰

2.10.1. Čuvari Kristova groba

Nakon Kristova ukopa Isusov učenik, Josip iz Arimateje zatražio je od Pilata Isusovo tijelo. Pilat je zapovjedio da se Josipu preda tijelo, a Josip ga je povio u čisto platno i položio u grob isklesan u stijeni, te dokotrljao veliki kamen na grobna vrata.

Sutradan svećenički glavari i farizeji otišli su kod Pilata i rekli mu kako su se sjetili da je Isus rekao da će nakon tri dana uskrsnuti. Zatim je Pilat zapovjedio da se grob osigura kako ne bi došli Kristovi učenici, ukrali ga, pa rekli narodu da je uskrsnuo. Tako je postavljena straža na Isusov grob. Sutradan, kada su Marija Magdalena i druga Marija došle pogledati grob nastao je žestok potres. Anđeo Gospodnji sišao je s neba, a pred njim od straha obamriješe stražari. Anđeo je tada rekao ženama kako zna da traže Isusa i da on nije tamo, već je uskrsnuo kako je i rekao, a žene žurno otiđoše s groba kako bi javile Isusovim učenicima.

---

²⁰ Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

²⁰ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

2.10.2. Žudiji

„U Dalmaciji su danas najpoznatije *Vodički žudiji*. Vodičke žudije čini dvanaest mladića koji prema strogim pravilima ne mogu biti stariji od trideset tri (Isusove) godine. Žudija ne može biti bilo tko. Mora biti nešto viši od *buzdobaja i po*. Osim tjelesnih karakteristika mora: biti kršten, pričješćen, krizman. Mora živjeti u skladu s kršćanskim naukom i sudjelovati u crkvenim obredima. Nepisano je pravilo da je svaki žudija u djetinjstvu bio ministrantom.

Buzdobaj nosi buzdovan i čelnikom je skupine od deset rimskih vojnika naoružanih dugačkim kopljima, kacigama i štitovima. Uz njega je vojnik nazvan *sulica*, jer nosi najdulje koplje, kojemu je vrh obojen crvenom bojom koja simbolizira Kristovu krv. Tim je kopljem *sulica* probao Isusov bok dok je umirao na križu, a iz boka je potekla krv i voda. Tu su još: Zastavonoša, Isus, Juda i Šimun Cirenac. Žudije se sastaju cijele godine, a posebice u korizmi, družu se i pripremaju za obred čuvanja Kristova groba.“ (Dragić, 2010:16).

Za vrijeme obreda pranja nogu *apostolima* na Veliki četvrtak sudjeluje dvanaest žudija u narodnim nošnjama. Nakon toga ulaze u crkvu u odorama rimskih vojnika, zauzimaju mjesto pored groba i počinju čuvanje, koje se nastavlja do Uskrsa. Grob čuvaju po dvojica žudija, a smjena je svakih dvadeset minuta. U procesiji na Veliki petak žudije prate Isusa koji nosi teški križ, a vrhunac obreda je na Veliku subotu nakon što svećenik otpjeva *Slava Bogu na visini*. Žudije bace koplja, popadaju na pod, kao što su popadali stražari kada im se ukazao Anđeo Gospodnji. Zatim ustaju i pognuti bježe vani, a dva anđela ulaze u grob i najavljuju Kristovo uskrsnuće (Dragić, 2010:17).

2.11. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio svijet. „Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja.“ (Dragić, 2010:143).

Uz blagdan Uskrsa vezani su mnogi običaji. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sirnice, soli, mlade ljutike, mlada sira. Na Uskrs se jela pogača, odnosno običan kruh premazan jajem i ukrašen krugovima od čaše. Ta pogača, jaja i sol nosili su se na

blagoslov. Na uskrsno jutro prvi zalogaj mora biti blagoslovljen. Poslije uskrsnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući. Zatim se odlazilo na veliku misu, a običaj je da se ljudi lijepo obuku (Dragić, 2010:143).

„Na Uskrs bi djevojke u Boraji oblačile samo bijelu robu. Bile su „sve u bilome ki vile“. Tako obučene simbolizirale su znak čistoće, te tjelesne i duševne nevinosti.“ (Dragić, 2010:144).

2.12. Sveti Juraj

Sveti Jure rođen je između 275. i 281. godine. Podrijetlom je iz plemićke obitelji. Poslije očeve smrti je postao vojnik. Juraj je veoma rano postao kršćanin i zbog svoje vjere je došao u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Nakon majčine smrti svoj imetak razdijelio je siromašnima, a svojim robovima dao je slobodu.

Za vrijeme jedne sjednice Vojnoga vijeća car Dioklecijan iznio je plan prema kojemu je trebao uništiti kršćane. Juraj se usprotivio toj odluci te je zatražio od cara da povuče odluku o progonu. Dioklecijan ga je pokušavao podmititi časnim položajem i odvratiti ga od kršćanstva. Juraj je ostao vjeran kršćanstvu pa ga je Dioklecijan dao na sud. Juraj je zatim uhićen, okovan u lance i utamničen (Dragić, 2013:270).

Jurja su najprije privezali za kotač s usađenim čavlima, koji su pri svakom pokretu kidali komade tijela, no njegove rane su u potpunosti zacijelile, a njegovo čudesno ozdravljenje mnoge je pogane obratilo na kršćanstvo.

U tamnici mu je Krist objavio da će kroz sedam godina tri puta umirati i tri puta oživljavati.

U vrijeme njegovih mučenja mnogi su se obratili na kršćanstvo. Na koncu je Dacijan zapovjedio da Jurju odrube glavu, tijelo iskomadaju i bace u bunar, ali anđeli su iz bunara izvadili i odnijeli Jurjevu glavu (Dragić, 2013:271).

„Seljaci su svetoga Jurja najprije štovali kao zaštitnika konja, a potom i ostalih domaćih životinja. U narodnoj je tradiciji sveti Jure zaštitnik od teških bolesti: bolesti s jakim grčevima, visokom vrućicom, padavicom, kužnom epidemijom. Zaštitnikom je: ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zaštitnikom je od pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štiju kao zaštitnika od napasnika. Svetome Jurju narod se preporuča za zaštitu od zmija i vještica.“ (Dragić, 2013:272).

2.13. Sveti Marko

„Marko Evanđelist bio je od židovskoga roda levita. Rođenjem je dobio ime Ivan, a kasnije se prozvao Marko. Kršteni kum bio mu je sv. Petar apostol te je Marko s njim otišao u Rim gdje je bio Petrov tajnik i tumač grčkoga jezika. Ondje je zapisivao propovijedi sv. Petra koji je pregledao zapisane propovijedi i uvjerio se da su istinite te je zapovjedio da ih treba čitati u Rimu. Tako je nastalo evanđelje za koje bibličari smatraju da je napisano prvo od svih kanonskih evanđelja. Markovo evanđelje posebno ističe Kristovo čovječstvo.“ (Dragić, 2016:261). Prema legendi Jakova Voraginskoga, dok je sveti Marko boravio u Aleksandriji i propovijedao vjeru Isusa Krista, naišao je na veliko neprijateljstvo, a upravo zbog toga je i bio mučen. Pogani su ga vezali za vrat i vukli po gradu, a nakon toga su ga zatvorili. U zatvoru mu se javio anđeo da ga utješi, a potom i Gospodin. Ujutro su pogani nastavili s mučenjem. Nakon što je Marko umro htjeli su spaliti njegovo tijelo, ali je počela grmljavina i sijevanje pa su pogani pobjegli, a kršćani su ga pokopali (Dragić, 2016:262).

Mletački trgovci su prenijeli njegovo tijelo u Veneciju i od tada je sveti Marko zaštitnik Venecije. Osim zaštitnika Venecije, sveti Marko se smatra i zaštitnikom građevinskih radnika, zidara, odvjetnika, zatvorenika, a njemu se moli i za zaštitu od nevremena, munja, tuče, za dobro vrijeme i dobru žetvu (Dragić, 2016:264).

Na blagdan svetog Marka održava se blagoslov polja, a običaj je bio da barem jedan član iz obitelji sudjeluje u tom obredu. Blagoslov se odgađao samo ako bi Uskrs bio na isti datum.

U Boraji svećenik s okupljenim vjernicima izlazi iz crkve i kreće u procesiju, u procesiji se pjeva i moli za blagoslov polja, a nakon toga svi skupa se vraćaju u crkvu i nastavlja se misa.

“U nas za svetog Marka bude procesija i bude blagoslov polja. Iza procesije se ide na misu. Blagosiva se da ne bude nevrimenta, krupe i mraza da ne bi odnilo urod i stuklo sve.”²¹

2.14. Sveti Ivan Krstitelj (24. lipnja)

Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordan krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok, a sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete. Uz blagdan

---

²¹ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

rođenja sv. Ivana Krstitelja vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova (Dragić, 2010:147).

U narodnoj tradiciji sv. Ivan je veliki zaštitnik vrela voda.

U područjima šibenskoga zaleđa štovanje rođendana svetoga Ivana Krstitelja vrlo je rašireno, a ono po čemu je najpoznatije jest paljenje krjesova koje ondje nazivaju „svitnjacima“. Nekoliko dana prije 24. lipnja ljudi počinju skupljati drva i nepotrebnu travu u prirodi da bi se napravio svitnjak. Dan prije svetog Ivana mladi donesu sve što se može zapaliti na posebno mjesto gdje nema puno suhe trave kako bi zapalili svitnjak bez rizika od požara (Dragić, 2010:147).

„Sveti Ivan slavi se 24. lipnja, a zove se još i Sveti Ivan Svitnjak. Ime je dobio po običaju paljenja *svitnjaka*, odnosno velikih vatri koje su se preskakale. Običaj vjerojatno potječe još iz pretkršćanskih vremena kada se vjerovalo da takvo preskakanje vatre ima očisnu, lustracijsku moć.“ (Dragić, 2010:147).

“Na svetog Ivana se pali svitnjak. Kupi se bobova slama, suva loza iz vinograda, skupi se tanki drva i to se sve zapali. Običaj je bija da dica priskaču vatru, a natjecali su se čiji će bit veći svitnjak, vatra.”²²

2.15. Velika Gospojina

„Velika Gospa je blagdan zapadne i istočne crkve kojim se slavi Bogorodičino uznesenje na nebo. U istočnoj Crkvi Isus Krist u nebo odnosi Bogorodičinu dušu, a u zapadnoj Crkvi Gospa je na nebesa uzašla i tijelom i dušom.“ (Dragić, 2010:150).

U šibenskom zaleđu Velika Gospa je jedan od najvećih blagdana. Tada su ljudi išli na hodočašće do Sinja, to hodočašće nije bilo lako jer su ljudi polazili iz raznih sela, poprilično udaljenih od Sinja (Dragić, 2010:150).

Ljudi su hodočastili i u Vrpolje kod Šibenika gdje se Velika Gospa posebno štovala. Pripreme su trajale i po nekoliko dana uoči blagdana. Dan uoči obvezno se postilo, a tako je i danas. Domaćini bi pekli janjce za počastiti goste koji će doći. Poslije podne sa svih strana dolazili su hodočasnici (Dragić, 2010:150).

Prema legendi Gospa je spasila hajduka Radojicu kojeg su Turci zatočili u blizini Knina. On joj je zauzvrat obećao da će joj skovati krunu, a zarekao se da neće više ni hajdukovati nego

---

²² Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

samo čuvati svoje dvore i staru majku. Okove je darovao crkvi kao dokaz kako Gospa od Vrpolja grada oslobađa od svakoga jada.²³

„Za žežen navečer bi se išlo nanoge do Gospe Vrpoljačke na zavit u Vrpolje, ljudi bi išli i bosu još po makadamu, nije prije bilo asfalta, išli bi iz svih krajeva, iz Blizne, Bristivice, Prapatnice, Boraje, Vrsnog, Podina, Danila, Perkovića, Kraljica... ljudi su nosili deke sa sobom pa bi se ostalo po noći na bdijenju i ujutro nakon šta bi se saslušala velika misa u 10 ipo sati, ko je ima koju kunu poija bi štogod pečenog, pa bi se išlo kući.“²⁴

2.16. Ružarica

„Zaštitnica Boraje, Gospa od Ružarija i svi smo se tome veselili, jer onda bi uvijek bija bolji ručak, a i večera jer je vladala neimaština, obavezno bi se išlo u crkvu na misu pivajući ojkavicu, na misi bi bila procesija sa Gospinim kipom, a posli mise bi se kraj crkve zaigralo kolo na biranje, di bi momak bira curu s kojom će igrat, a i posli toga cura s kojim će momkon igrat. Išlo bi se kući na ručak i posli pdne bi se ponovo vraćalo kod crkve igrat kolo i vidit koja je cura ponovo došla i ko se kome sviđa. Tako smo se prije zabavljali, a ne ki danas po kafićima.“

„U nas je za Ružaricu fešta. Ide se na misu prvo, spremi se ručak, obavezno janje, pozovu se prijatelji i slavi se cili dan. Prije se ko i za svaku feštu igralo kolo i pivala ojkavica pa tako i za Gospu.“²⁵

2.17. Svi sveti i Dušni dan

Dragić ističe kako Dušni dan, iako je iznimno raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini, u hrvatskoj znanstvenoj literaturi gotovo da uopće nije istražen. Dušni dan je dan kada se sjećamo svih vjernih mrtvih. Tradicija seže još u 7. stoljeće, a u hrvatskoj baštini se još naziva i Mrtvi dan il Dan mrtvih. Običaj je da se na Dušni dan odlazi na groblje, nosi se cvijeće i

---

²³ Katolička tiskovna agencija, Svetkovina u prastarom Marijanskom svetištu Gospe Vrpoljačke <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=57422> (19. kolovoza 2016.)

²⁴ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

²⁵ Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

²⁵ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

pale se svijeće. Danas se to radi na blagdan Svih svetih, a Dragić smatra kako je razlog tome to što je tada neradni dan (Dragić, 2013:418).

U Boraji se ljudi uglavnom bave uzgojem cvijeća, krizantema, koje se nosi na groblje. Zbog prodaje cvijeća zna se dogoditi da ljudi na grobove svojih najbližih odlaze tek nakon blagdana. Običaj je da se najbolje cvijeće nosi na grob, a pali se onoliko svijeća koliko je tu pokopanih.

“Za Svi svete bi se reklo čelo Božića. Ide se na misu i nosi se cvijeće na groblje, pale se svijeće i plaćaju se mise za duše mrtvih. Ne valja se raditi ništa u te dane pogotovo u polju, a ko za svaku nedilju. Bila je jedna cura koja je svaku nedilju krpila i peglala. Jednu nedilju je čuvala ovce i krpila. Vidila je zmiju i krenila je ubiti, a zmija joj je rekla nisam zmija šaruljica nego sveta nediljica, sva sam iglom izbodena, sva sam peglom izgorena.

“ Bila je i jedna žena koja je na svetog Antu nosila drva pa su joj rekli zašto to radi kad je svetac, a ona je rekla da nije u nas nego u Docu, a priča se da je kasnije od nje žive meso otpadalo, a virovalo se da je to sveti Ante kaznija.”²⁶

---

²⁶ Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici.

3. Svadbeni običaji

„Prije bi bija dva dana pir, jedan dan kod cure, drugi dan kod momka i prije nisu momci išli dugo sa curama nego do godinu dana najviše. Ako bi jedan drugog privarili ili ostavili to bi bila velika sramota. Momak je mora ženit onu koju su ćaća i mater preporučili, a curama je bilo važno koliko momak ima zemlje, imetka. Gledalo se i jel cura ima brata ili nema, odnosno je li dotarica, jer ako nije imala brata ona bi veći dio zemlje prinila svom budućem mužu.

Desetak dana prije vinčanja bi cura obavezno morala darovat ukućane mladoženje i bližu rodbinu, a taj dar bi bija suknene čarape za muške, a za svekrvu isto suknene čarape i traveša.

Momak je mora vodit roditelje sobon kako bi se reklo na ugovor da njegovi roditelji, a i njezini čuju mišljenje jedni drugih, a i tada bi ih morala darivat.

Svadbe nisu bile velike ko danas nego tu bi bilo najviše desetak, dvanaest osoba, kumovi, braća i sestre, a ne ćaća i mater. Kad san ja Anu ženija nisu meni ćaća i mater išli sa mnom nego su oni sutradan bili na slavlju. Kad bi bija dan vinčanja cura bi morala bacat jabuku priko kuće radi plodnosti.

Ako je cura otišla za momka protiv volje svojih roditelja onda njezina rodbina dolazi kod mladoženje kući i pitaju je li njihova dvizica tu i ako je ona napravila kakvu štetu da oni za tu štetu odgovaraju, a ako nije onda oni tražu dvizicu za dvizicu, lanjsko žensko janje i tada ukućanin na to pristaje i oni idu u tor di je blago i biraju ono šta je njima po volji, s tim se vraćaju kod mladoženje, zapiva se ojkavica i zahvale na daru koji su dobili, nose to sobon i istu večer to kolju i peku. Tako je bilo i kod mene. Nakon prve večeri kad bi mlada došla ujutro se morala prva dignit zagrabit vode na gusterni i stavit jabuke na gusternu, a po tome bi se vidilo da je vridna.²⁷

---

²⁷ Rade Knežević, rođen 13. 5. 1957. u Boraji i Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

4. Nekadašnji život

„Nismo imali autiće ki današnja dica nego nam je auto bija kamen i gurali bi ga po zidu od gusterne i sudarali bi se, pa vidili čije je auto jače, glavna atrakcija nam je bila uzeti obruč sa vidra i gurat ga sa žicon.

Krali bi babi i didu šuverine s kojima smo palili petrolejke, a da ne bi primjetili da smo ih ukrali onda bi ogulili glave od šuverina, a drvca bi vratili u kutiju, onda bi baba ronzala. Gonili smo ovce, krali čatruna, grožđe, višnje, ma sve šta bi našli.

Mater bi nas digla ujutro u četiri ure za gonit ovce i kad se ne bi digli dobili po sebi onim štapom kojim su se tukle ovce.

Prije kad bi dite bolija zub ne bi bilo tableta nego daj mu pit vina, rekla bi naša Anđa: „daj teke ditetu da bolje spava“.

Kad bi nas ćaća posla da mu donesemo iz škancije cigarete, mi bi otvorili kutiju s donje strane izvadili cigarete pa je zalipili lipilon, a ćaća bi uzeja kutiju i reka bi mu je vrag odnija po prazna, ali je kasnije ćaća to svatija i prije nego nas je jedanput posla po cigarete prvo je popipa da vidi je li puna, a mi došli opet s praznom kutijom, pa je reka šta mislite Boga vam vašega da ja ne znan šta ste napravili i uzeja je kajiš i istuka i mene i brata, ali smo to opet radili, a danas ne pušimo ni ja ni on.“

„Sadija se duvan po selu, milicija je stalno obilazila selo, brojila je struke, nije se smilo sadit, neki su to ilegalno sadili, a u selu je bija jedan koji je ima makinju za križanje duvana u koju je moglo stat oko kil duvana. Kod njega su donosili ljudi iz okolnih sela i to bi skrivečki križa po štalama, da ga milicija ne bi uvatila. Duvan se uzgaja i sušija, nije bilo vode pa se nosilo iz okolnih sela iz bunara, kad bi sazrija bralo bi se lišće pa bi se nizalo na špag i visalo pod krov u kućama pod ciglu di bi se sušija. Kasnije bi se vozija u Trogir da se proda. Živilo se jako teško na selu, nije bilo struje ni vode. Sija se i ječam koji se ora sa volovima i ralon, u litnje doba se dizalo ujutro u tri ipo i ručno se gulija ili se kida srpon tako da bi se došlo do devet sati kući jer je bilo vruće. Kad bi se završila radnja u polju onda bi se išlo u brda brat ljekovito bilje, kadulju, ivu travu, smilje, buvar, i to bi se sušilo, a kasnije bi se i to prodavalo. Svagdi se išlo nanoge, nije bilo autobusa, išlo bi se po četiri pet kilometara do vlaka. Liti bi se išlo i do perkovića po pitku vodu, pa bi je žene nosile u vučijama na leđima, uprtile bi je konapon, tu bi stalo i 50 litara vode. Živilo se u bijedi.“²⁸

---

²⁸ Rade Knežević, rođen 13. 5. 1957. u Boraji i Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji.

5. Ojkavice

Iz naraštaja u naraštaj prenose se u Dalmatinskoj zagori zvuci stare ojkavice, gange i rere. Značaj ojkavice, koja je dobila ime po karakterističnom uzviku *oj*, prepoznao je i UNESCO, pa je od 2010. godine uvrštena na popis ugrožene svjetske baštine. Ojkavicu izvode pjevači, koristeći različite tehnike potresanja glasa posebnim načinom „pjevanja iz grla“. Pjesma traje koliko i dah glavnog pjevača. Pjesme su različitih tema, od ljubavne, geografske, religiozne, do trenutne društvene tematike. Ojkanje, ganga i rera su se očuvali zahvaljujući organiziranim grupama lokalnih entuzijasta koji nastavljaju prenositi vještinu i znanje mlađim generacijama, kao i nastupajući na različitim festivalima u zemlji i inozemstvu. Neke od ojkavica koje se još i danas pjevaju u Boraji vidjet ćemo u nastavku.²⁹

*Iman malu al mi je nejaka,
U našega čovika seljaka.*

*Mislila si divojačka majko,
Da ćeš mene oženiti lako.*

*Mila majko ja ti radit neću,
Nit kod kuće, nit u poduzeću.*

*Žito žela, požela visoko,
Na te lolo bacajući oko.*

*Ja prid kuću ugleda me žena,
Bižte dica, eto ga pijena.*

*Mala mi se svidila materi,
Staroj ženi kako ne bi meni.*

---

²⁹ Turistička zajednica grada Sinja, <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/11/sinjska-rera>

*Mala moja široko koraca,
Za nju nije riva ni pijaca.*

*Od Boraje pa do Miljevaca,
Poznan zvona svačiji ovaca.*

*Neću malu koja ćaću tuče,
I meni bi nabila obruče.*

*Udala se materina boja,
Za travešin dala osan stoja.*

*Seko mala ne puderaj lice,
Od piture goru jagodice.*

*Uvik pivan čekaj mala moja,
Jel se igdi okotila koja.*

*Ništa mala ja ne volin tvoje,
Nego oči šta su ti ko moje.*

*Mala piši ćaći propalo je,
Više srce ne voli te moje.*

*Dođi lolo, dođi moja diko,
Još me nije poljubija niko.*

*Mala mi je čoban od šilježi,
Naša san je za zidon di leži.*

*Seko mala jadna li bi bila,
Kad bi rekla, pa me ostavila.*

*Više mala promini mladića,
Neg prasica okoti kezmića.*

*Ne bacaj me mule priko stina,
Nije moje tilo grabovina.*

*Lola moja ne motaj me tako,
Nije mate gojila me lako.*

*Oj divojko da si moja mala,
Žito bi mi i loze kopala.*

*Vidiš mala ono suvo drvo,
Naki bija ko te ženija.*

*Za Hrvate prava je istina,
Da je heroj Ante Gotovina.*

*Seko mala poznajen ti mate,
Stara žena po vazdan pijena.*

*Misli mala od grabova panja,
Eto lole bit će ćepušanja.*

*Meni moji ne daju na silo,
Meni silo i duša i tilo.*

*Moj kolega vidija san jučer,
Di se cure na balote uče.*

*Mala moja igra šete šije,
Šta dobije izije i popije.*

*Stare cure i mršave konje,
Talijani sad dolaze po nje.*

*Koja mala miti dvadesetprvu,
More golin nogan u koprvu.*

*Koja mala miti dvadesetpetu,
Boraja je prima za remetu.*

*Koja mala piva oja noja,
Ne triba joj pitura ni boja.*

*Ojkavica najbolje je pivanje,
Od Unescu dobila je priznanje.*

*Amo zapivati suke,
U mog ćaće pokrepale tuke.*

*Ja na silo, ni vatre ni vode,
Mala moja na spavanje ode.*

*Ja na silo materina kata,
Šuverinon zakrakunala vrata.*

*Pucaj Bože u jelove grane
I divojke šta spavaju same.*

*Goni mala ovce priko strane
I zapivaj dođi mi dragane.*

*Skoči mala od stine do stine
Da ti vatra iz opanka sine.*

Mala moja napravila striju

Centimetar poviše očiju.

*Grlo moje i piva i trese
Daleko je mala ne čuje se.*

*Ljubi mala ne bilo ti dosta,
Tvoj poljubac na mom srcu osta,*

*Ja baraba u ćaće san peti,
Draži maloj neg Ilija sveti.*

*Zašto mala minjaš boje,
Kad te oči pogledaju moje.*

*Mala mi se svidila pri svići,
Ki šarena uzica na vriči.*

*Šta se ono na tavanu žuti,
Stari staru pritiska pa ćuti.*

6. Rječnik

B

Bukara-drvena posuda iz koje se pilo vino

Buvar-kamilica

Č

Čatrun-lubenica

Čoban-pastir

D

Droparica-rakija

Dvizica-žensko mlado janje

G

Guvno-mjesto gdje se konjima gazalo žito

J

Javor-lovor

K

Kezmić-svinja

Kresovi-vatra

Križati-rezati

M

Maštel-posuda u koju se stavlja grožđe nakon berbe

O

Otakati-pretakati

P

Pop-svećenik

Popovača-svinjsko meso kojim se darivalo svećenika

R

Ralo-alat kojim se prije obrađivala zemlja

Rašeto-posuda u kojoj se držalo voće

Š

Šilježe-odraslo mladunče ovce

Škancija-noćni ormarić

T

Traveša-pregača

U

Ušticipci-fritule

V

Vazdan-cijeli dan

Vučija-drvena posuda u kojoj se nosila voda

7. Zaključak

Jasno je da je život prije četrdesetak godina bio mnogo teži nego danas, u obitelji je bilo mnogo djece, ljudi nisu imali novca, nisu imali ni osnovne uvjete za život kao što su voda i struja, ali način na koji su tad živjeli, međuljudski odnosi, običaji su neusporedivo kvalitetniji od današnjeg načina života.

Nije bilo svađa i mržnje kao danas nego su živjeli u slozi i radosti i koristili bi svaku priliku za druženje, pjesmu i veselje. Svi ti običaji danas uglavnom žive u priči, dosta ljudi za neke od njih uopće ne zna. Čak su i na selima izumrli iako se baš iz njih mogu dobiti odgovori na mnoga pitanja.

Vidjeli smo u uvodu da neki tekst stvoren unutar zajednice ostaje u optjecaju dok služi nekoj svrsi odnosno u usmenoj izvedbi traje dok ga treba zajednica ili pojedinac. Kada postane nepotreban, prazan ili istrošen obično pada u zaborav, nestaje, ako nije zapisan ili sačuvan na neki drugi način. Dakle ako običaji više nisu onakvi kakvi su nekada bili možemo ih barem prenositi s koljena na koljeno u priči ili ih zapisati jer duhovnu baštinu treba čuvati, njegovati i ostaviti u nasljedstvo i ne smijemo dopustiti da padne u zaborav odnosno da postane nepotrebna.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača

Ivan Burazer, rođen 5. 1. 1949. u Boraji

Rade Knežević, rođen 13. 5. 1957. u Boraji

Rosa Knežević (mladenačko prezime Viljac), rođena 28. 8. 1961. u Ljubitovici

Literatura

1. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
2. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
3. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-313.
4. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
5. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius, br. 3., Split, 2010., str. 111-161.
6. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
7. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.
8. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.

9. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
10. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
11. Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
12. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 141-163.
13. Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), 259.-281. Zagreb, 2016.
14. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 68, br. 3, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.- 426.
15. Katolička tiskovna agencija, Svetkovina u prastarom Marijanskom svetištu Gospe Vrpoljačke <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=57422>
16. Turistička zajednica grada Sinja <http://www.visitsinj.com/hr/Etno/11/sinjska-rera>

Sažetak

Etnokultura u suvremenim zapisima u Boraji kod Šibenika

Rad se sastoji od nekoliko poglavlja koja govore o crkveno-pučkoj baštini, nekadašnjem životu i svadbenim običajima u selu Boraja kod Šibenika.

U poglavlju koje govori o crkveno-pučkoj baštini saznajemo o životima svetaca koji se slave kroz crkvenu godinu u mjestu Boraja, o običajima koji su vezani za te blagdane i o narodnim vjerovanjima.

Iz poglavlja o svadbenim običajima u Boraji doznajemo kako su se prije birali budući muž ili žena, koju su ulogu u tome imali roditelji, kako su se darivali i kakva su onda bila svadbena slavlja.

U poglavlju o nekadašnjem životu možemo vidjeti kako su se djeca prije igrala, čime su se zabavljala, kako su pomagali roditeljima. Također saznajemo kako se teško živjelo jer nije bilo ni osnovnih uvjeta za život kao što su struja i voda. Živjelo se od poljoprivrede, sadio se duhan i prodavao, brala se kadulja, smilje i drugo ljekovito bilje. Uglavnom se živjelo u bijedi.

Na kraju rada možemo vidjeti i što su ojkavice i koje su se od njih najčešće pjevale kada se slavilo. U radu se nalaze i terenski zapisi o običajima i nekadašnjem životu u Boraji.

Ključne riječi: crkveno-pučka baština, svadbeni običaji, nekadašnji život, ojkavice, narodna vjerovanja

Summary

Ethnoculture in contemporary records in Boraja near Sibenik

The work contains several chapters about church and folk heritage, old-time life and wedding customs in Boraja village near Sibenik.

In the chapter regarding church and folk heritage we learn about the lives of the saints celebrated in Boraja during an ecclesiastic year, about customs related to those holidays and folk beliefs.

In the next chapter, on wedding traditions in Boraja, we find out how the future husband or wife to be were chosen, what the role of the parents was, what kinds of wedding presents were given and what the wedding feast was like.

The chapter about the old-time life tells the story of how children used to play and what they did for fun and how they helped their parents. We also discover that the life itself was quite difficult without electricity and flowing water. The agriculture was the basis of life, people grew and sold tobacco, they picked sage, immortelle and some other herbs. People mostly lived in poverty.

The final chapter is about ojkavica (a traditional polyphonic folk singing), Ojkanje singing, and which songs and forms were mostly sung when celebrating.

Here are also some field records regarding usances and old-time life in Boraja.

KEY WORDS: church and folk heritage, wedding traditions , old-time life, Ojkanje singing, folk beliefs